

حجت الاسلام والمسلمین
دوایتی

گفتگو

نشریه

گفتگو با حجة الاسلام و المسلمین درایتی (ام عزه)

استاد درس خارج حوزه علمیه خراسان

تهیه و تنظیم:

سید جمال الدین موسوی

موضوع :

تحول و کتابهای درسی حوزه

اشاره

آنچه پیش رو دارید حاصل گفتگویی است که با حجة الاسلام و المسلمین درایتی^{دام عزه} استاد درس خارج حوزه علمیه خراسان در موضوع تحول در کتب درسی حوزه با محوریت فقه و اصول انجام پذیرفته است.

مقدمه

رکن اصلی در نظام های آموزشی متن محور ، متن است . چون اساس تدریس و ارزیابی و شاخصهای رشد تحصیلی متن است . در این نظام آموزشی که یک رکن آن متن است ، تمام ضعفهای متن در نظام آموزشی تأثیر گذار است ، چرا که استاد موظف است متن را تدریس کند و شاگرد باید متن را یاد بگیرد ؛ لذا بهینه سازی متن ، حذف کردن زوائد متون درسی در نظام آموزشی بسیار مهم است و به همین جهت بحث متون درسی بسیار حساس است ، به هر حال ، باید کاری کرد و بر همگان روشن است که متون امروزه حوزه ایده آل ترین متون نیست . همیشه متون آموزشی بر اساس هدف آموزشی تدوین می شود . بررسی اهداف آموزشی

قبل از متن درسی باید به طور ریز و جزئی تعریف شود و سپس بررسی کنیم متن درسی با آن هدف چقدر هماهنگی دارد. طبقه بندی آن دانشی که متن در آن دانش تدوین شده نیز مهم است؛ مثلاً متن اصولی که در دانش علم اصول است باید پس از تحول شکلی و روشن شدن ارتباط میان بحث های اصولی تدوین شود.

**به هر حال ، باید کاری کرد و بر همگان
روشن است که متون امروزه حوزه
ایده آل ترین متون نیست .**

دو نکته مورد توجه در متون آموزشی

۱. در نظام آموزشی دوست داریم که متعلمین به زبان عربی به نحو احسن آشنا باشند ، زبان عربی را به عنوان زبان علوم دینی برگزیده اند چون اکثر مسلمان ها عرب زبان هستند ، متونشان به زبان عربی است ، متون اصلی دین مثل قرآن و حدیث نیز به زبان عربی است . پس ما در ضمن آموزش اصول و فقه تقویت زبان عربی را مد نظر داریم.

۲. مباحث آموزشی پیچیده است ، شاگرد برای رسیدن به عمق مطلب باید با یک استاد صاحب نظر همراه باشد تا با او بحث کند و به گوهره مطلب برسد ، این مطالب حفظی نیست ، ما می خواهیم به قدرت تحلیل و نظریه پردازی برسیم ؛ لذا باید متون آموزشی به گونه ای باشد که شاگرد ، خود را بی نیاز از استاد نپندارد .

واقعیت متون آموزشی

بیشتر متون آموزشی به قصد متن آموزشی تدوین نشده است . مثلاً مرحوم شیخ اعظم انصاری رحمه الله رسائل را احتمالاً به نیت متن آموزشی ننوشته است ، بلکه تحقیقات خود را به قلم آورده است و چون نویسندگان این متون ، کتاب هایشان را به نیت آموزشی ننوشته اند ، شاید نتوانند تمام اهداف آموزشی را فراهم کنند؛ زیرا مهم نیست که یک متن خیلی قوی را در اختیار

طلبه بگذاریم ، بلکه مهم آن است که متنی در خور توان علمی طلبه تنظیم کرده و در اختیار او قرار دهیم .

البته باید توجه داشت که لازمه این مطالب خرده‌ای بر آن محققان نیست چون آنها به نیت

متن آموزشی نوشته‌اند و نظرهای علمی آنها هم اکنون نیز قابل طرح است.

شرایط متن درسی

۱. متن آموزشی در یک علم باید به گونه ای باشد که در آن مقطع تحصیلی تأمین کننده هدفها و نیازها باشد ، لذا باید هدفها ، کاربرد مسائل و خط سیر کلی متن مشخص باشد.

۲. بیشتر از بیان مسائل و حل آنها ، روش حل مساله را تعلیم دهد .

۳. بحثهای پسین از پیشین جدا و روشن باشد .

۴. به مطالب مهم پرداخته شود .

۵. متون مختلف در یک علم مکمل یکدیگر باشند ، حال یا به این نحو که تمام مطالب به صورت آسان و ساده در یک مرحله و سپس به صورت عمیق در مرحله‌ای دیگر آموخته شود ، یا به این نحو که برخی از مطالب علم در مقطع اول و بقیه مطالب در مقطع دیگر تعلیم داده شود .

۶. در مرحله آموزش قبل از تحقیق باید از اظهار نظرهای شخصی پرهیز کرد ، مثلاً متونی را در نظر بگیرید که ابتدا جدیدترین نظریه را می خوانید و بعد نظریه رد شده را فرامی گیرید ، مثل دو کتاب اصول فقه و رسائل ، در متن آموزشی نباید نویسنده در ابتدا نظر خود را مطرح کند.

۷. در کتب درسی باید راهی برای تمرین باشد .

۸. مطالب متن آموزشی باید مستند باشد ، از ارجاعات مبهم پرهیز شود ، از رمز گویی و

معما گویی مثل « فافهم » و ... پرهیز شود .

خلاصه متن آموزشی باید طوری باشد که متعلم متوجه شود . یک متن درسی باید دارای : هدف، فهرست درس ، اطلاعات پیش نیاز ، نمودار درس ، چکیده درس ، پرسش های کلیدی ، منابعی برای مطالعه بیشتر ، موضوع پژوهشی و تمرین باشد ، یعنی ضعف های یک متن آموزشی را به کمک اینها می توانیم جبران کنیم .

البته این نوع کتاب ها فرمت ذهن را ریز پردازنده می کند ؛ ولی چاره ای از آن نیست ، چون باید واقعیت موجود و احساس طلاب را بعد از سطح مورد بازنگری قرار داد تا مطلب واضح شود . اکثر طلاب دچار تحیر و سرگردانی هستند ، چون شما که یک شهر را برای کسی نشان می دهید کوچه ها و پس کوچه ها و ... را به او نشان نمی دهید ، بلکه چند خیابان مهم شهر را به او نشان می دهید . اینکه مرحوم شیخ ، مطلب دیگران را نقل کند و مورد نقد قرار دهد مطلب را می پیچاند و طلبه را دچار تحیر می کند .

اکثر طلاب دچار تحیر و سرگردانی هستند ، چون شما که یک شهر را برای کسی نشان می دهید کوچه ها و پس کوچه ها و ... را به او نشان نمی دهید ، بلکه چند خیابان مهم شهر را به او نشان می دهید . اینکه مرحوم شیخ ، مطلب دیگران را نقل کند و مورد نقد قرار دهد مطلب را می پیچاند و طلبه را دچار تحیر می کند .

بر این اساس ، باید یک مجموعه به عنوان دفتر تدوین و بررسی متون درسی در مرکز مدیریت حوزه علمیه به صورت واقعی و رسمی و پراکنجه و نه اسمی و فرمایشی و اداری که رفع تکلیف شود، تشکیل گردد ، مطالب را در گروه های کوچک آموزشی آزمایش کرده و نتیجه را مورد بررسی قرار دهند . این کارها باید به صورت عملی و با عزم جدی پیگیری شود و الا

بہتر از این حرف ها ہم گفته شدہ ولی عملاً چون مدیران یا عزم جدی نداشته یا دارای موانع زیادی بودند خیلی وارد این مباحث نشدہ اند .

حصر گرای یا تنوع طلبی

سؤال این است کہ آیا متن آموزشی باید با یک هدف خاص برای تمام طلاب تدوین شود

یا برای ہر گروہ و رشتہ ای یک متن درسی تدوین شود ؟

در پاسخ می گوئیم باید ابتدا اہداف آموزشی را مشخص کنیم . آیا توقع ما این است کہ

متعلم علوم دینی صاحب نظر در تمام رشتہ ہا باشد ؟ و آیا این یک توقع واقع گرایانہ است ؟ و آیا

این متون برای آن است کہ ما مجتہد تربیت کنیم ، یا برای این است کہ افراد بدون این کہ صاحب نظر در علم اصول باشند ، بتوانند از دانش اصول استفادہ کنند ؟

اگر ما اجتہاد
در علم اصول
را حذف کنیم ،
در وقت طلبہ
ہا خیلی صرفہ
جویی کردہ ایم

متون فعلی برای هدف اجتہاد است ؛ ولی در مقام خارج ، بہ دلائل مختلف این هدف بر آوردہ نمی شود ؛ لذا جای بحث است کہ آیا می توان متعلم علوم دینی داشتہ باشیم و صاحب نظر در علم اصول نباشد و بلکہ بر اساس مفہیم و جدیدترین نظریات اصولی استنباط کند .

مثلاً مفسری کہ بہ مفہوم شرط در قرآن برخورد می کند، طبق نظر اصولی مشہور رأی خود را استوار کند . و بہ عبارتی آیا کسی کہ می خواہد در عرصہ تبلیغ کار کند ، آیا او ہم باید ہمین رسائل ، کفایہ و ... را بخواند ؟

ضرورتی ندارد کہ ما در علم اصول مجتہد شویم ، اگر ما اجتہاد در علم اصول را حذف کنیم ، در وقت طلبہ ہا خیلی صرفہ جویی کردہ ایم . یقیناً عدہ ای باید صاحب نظر باشند؛ ولی ہمہ کہ نمی توانند صاحب نظر شوند .

لذا ما باید کتابی تنظیم کنیم کہ نظرات مشہور را بیان کند ، و ہمگان بہ آن کتاب مراجعہ

کرده و نظریه خود را مبتنی بر آن کنند .

واقعیت این است که خیلی از طلبه ها راه اجتهاد را می پیمایند ؛ ولی به اجتهاد نمی رسند ،
لذا باید اهداف آموزشی مورد بررسی قرار گیرد .

البته یک نکته باید مورد توجه قرار گیرد که برای طلاب یک رشته تخصصی نظام آموزشی دارای وحدت رویه باشد ؛ ولی تعریف سطح علمی به متن واحد نیز صحیح نیست ، یعنی نباید « مسائل » تنها متن این سطح باشد تا آن سطح را به آن متن درسی تعریف کنند . بلکه باید رسائل و کتب موازی ، آن سطح را تشکیل دهند .

موارد تأثیر گذار در متون درسی

زبان عربی یا فارسی : در اینکه طلبه باید زبان عربی قرآنی و حدیثی را یاد بگیرد شکی نیست و ما باید طلبه ها را طوری تربیت کنیم که ارتباط آنها با میراث گذشته قطع نشود ، لذا ما اگر عربی معاصر به کار ببریم دیگر فهم کتبی همچون جواهر سخت می شود .

ولی این طور نیست که زبان عربی ، زبان علمی باشد و نظر من این است که اولین کتاب اصولی می تواند فارسی باشد و اینکه همزمان علم اصول و زبان عربی را تعلیم دهیم مثل آن است که ریاضی را به زبان انگلیسی برای یک فارسی زبان بگوئیم که قطعاً هیچ کدام را متوجه نخواهد شد .

و البته زبان کتاب ، در سالیان بعد باید زبان عربی باشد ؛ چرا که زبان دین ، و علوم اسلامی و مسلمین زبان عربی است .

رمز و اغلاق گفتن : در مراحل آموزشی نباید اغلاق و ابهام در عبارت داشته باشیم . البته برخی از این مسائل به جهت آن است که مثلاً علم اصول نیاز به کارهای تحولی و شکلی و محتوایی دارد ، برخی از بزرگان یک کلمه را در جایی به معنای اصطلاحی و در دیگر جای به معنای لغوی به کار می برند و گاهی هر کدام از بزرگان تعریف خاصی از اصطلاحات ارائه

می‌دهند . باید نظام استاندارد واحدی برای علم اصول داشته باشیم .

تحول یک مسأله حتمی است که در آینده صورت خواهد گرفت و فقط زمان آن مهم است

تعیین متون درسی

با توجه به اینکه تغییر و تحول در سطوح عالی دچار چالشهایی است ، باید بزرگان حوزه اظهار نظر کنند و تدوین متون درسی در سطوح عالی تحت اشراف بزرگان حوزه یعنی مراجع معظم باشد ، تا هم متون ، دقیق تر و هم دارای مقبولیت بیشتر باشد . البته ابتدا باید صورت مسأله توسط مرکز برنامه‌ریزی متون درسی برای مراجع تبیین و تشریح شود و سپس کارهای مقدماتی و ... صورت پذیرد ولی صلاحیت علمی کتب سطح عالی باید توسط مراجع تقلید اعلام شود .

نکته آخر

تا زمانی که متن جدید تدوین نشده است ، باید لوازم کمک آموزشی برای متون فعلی تهیه شود . البته ایده آل نهایی ، تدوین متن آموزشی است و شاید برخی عقیده داشته باشند تهیه لوازم کمک آموزشی سبب ماندگاری کتب قدیمی شده و کار تحول را به تأخیر می‌اندازد ، ولی تحول یک مسأله حتمی است که در آینده صورت خواهد گرفت و فقط زمان آن مهم است .